

enim, moriemur. Et alibi (Sap. II): Fruamur bonis quae sunt, coronemus nos rosis, et non praetereat nos flos temporis. Qui-dam in his non probari luxuriam, sed commendari modicum divitiarum usum affirmant; idque in comparatione ad avaros, qui, quo opibus parcant, suum genium defraudant. Ipse magis probo haec per occupationem dici, et tamquam ex aliorum persona; quod item Olympiodoro videtur, cui etiam in eo sensui suffragantur hebraeae, in quibus ad verbum: *NON BONUM IN HOMINE, QUOD COMEDAT ET BIBAT, ET OSTENDAT ANIMALE SUAE BONUM,* id est, nec etiam est bonum luxuriari opibus; quasi dicat: non, autem, quia avaritiam damno, ideo credi debeo luxuriam probare aut in divitiarum profuso usu felicitatem reponere. Nam, certe, ea dono Dei conceditur hominibus, non intemperantia voluptatum adquiritur. Et hoc, inquam, *UT VIDI, DE MANU DEI EST.* Quod vel ex me ipso discere licet. Nam:

25.—Quis ita devorabit, et deliciis affuet ut ego?

Vel ut hebraice, verbum de berbo: *QUONIAM QVIS COMEDET, ET QVIS SENTIET EXTRA PRAE ME?* Ut si in usu istorum bonorum felicitas sita esset et vita beata, ego futurus essem beatissimus omnium. Sed, certe, in hoc sita non est, sed in sapientia cum virtute conjuncta; quae et donum Dei est, et eam lactitia vera conifatur, sicut contra peccatores homines sequitur miseria, et afflictio, et cura superflua. Siquidem:

26.—Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam et scientiam et laetitiam: peccatori, autem, dedit afflictionem et curam superfluam, ut addat, et congreget, et tradat ei, qui placuit Deo. Sed hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis.

CAPUT III

I.—Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub coelo.

Quod superiori capite Salomon confirmaverat, studium, quod posuerat in voluptate atque copiis, verae sapientiae, cui a principio studierat, amore postposito, vanum et inutile fuisse, idem adhuc urget et aliis atque aliis argumentis confirmat. Ac, primo, id ex eo docet, quod nulla sit ejus generis res, qua homo per totam suam vitam frui aut debeat aut possit, quod earum quaelibet suum sibi tempus atque opportunitatem vindicet, quae, ubi praeterierit elapsaque fuerit, usui esse desinat, et alias aliis invicem sibi succedant, et his decedentibus, aliae contrariae superveniant, eaque incipiunt esse gratae, prioribus spreptis atque contemptis. In quo et rerum ipsarum inanitas declaratur, et vero ostenditur noster error, qui versare nosmet in hac inconstans rerum malumus, et his inanisimorum studiorum fluctibus quotidie aliud ex alio appetendo agitari, quam in eo nostra studia defigere, quod unum atque idem semper est, quodque ad omnes usus atque casus, ad omniaque tempora est mirabiliter aptum. OMNIA, inquit, TEMPUS HABENT; quasi dicat: etiam ex hoc intelligitis, quam ista bona terrena et caduca bona vana sint, quod corum nullum ad omnes opportunitates temporum utile et conveniens esse potest, sed eorum cuique sua est opportunitas definita. OMNIA TEMPUS HABENT; hebraice: OMNIBUS TEMPUS DETERMINATUM ET TEMPUS OMNI VOLUNTATI SUB SOLE, quo significat ista bona non solum suis ac definitis temporum spatiis singula terminari; sed ea nostro

animo non semper facere satis, neque suavia nobis videri semper, sed sicuti ipsa brevi finiuntur, sic eorum in nobis cupiditates etiam finiri solere, ac rebus ipsis eidem manentibus, animum saepe mutari nostrum vel satietate vel certe aetate. Ex quo, est illud Poetae:

*Omnia fert actas, animum quoque; saepe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles.*

Sed pergit:

2.—Tempus nascendi, et tempus moriendi. Tempus plantandi, et tempus evellendi quod plantatum est.

Quod universe proposuit, omnia tempus habere, id pluribus, sigillatim enumeratis, rebus confirmat. Ac, primo, dicit, id perspicie in ortu rerum et interitu: nam neque vitam producere, semper juvat; neque mori, acerbum semper est aut incommodum. Et similiter inquit:

3.—Tempus occidendi, et tempus sanandi. Tempus destruendi, et tempus aedificandi.—4.—Tempus flendi, et tempus ridendi. Tempus plangendi, et tempus saltandi.—5.—Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi. Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus...

Et caetera, quae in eamdem sententiam sequuntur. Quae omnia Hebraei, ut Hieronymus dicit, ad ea referunt (1), quae suae reipublicae acciderunt, quam lactarum atque tristium rerum alternata series varias ut fortunae vices subiret, fecit. Sed universe magis ea accipi deberi videntur, itaque nostris videtur. Sequitur porro:

(1) Codex D mendose: *refert.*

9.—Quid habet amplius homo de labore suo.—10—Vidi afflictionem, quam dedit Deus filii hominum, ut distendantur in ea.

Huc, enim, spectabant superiora omnia; quare est, ac si dicat: Cum, igitur, omnia, quae sub sole geruntur, ejusmodi sint, ut nihil eorum semper usui esse possit, sed brevi horae momento praeteriens statim alteri locum cedat, qui, quaequo, fructus e rebus adeo fugacibus et in tanta varietate et vicissitudine positis capi possit? Nullus, certe, vitae beatae fructus, nulla ex eis solida voluptas captiatur; ad moerores potius inducendos et ad animi acerbos luctus valent. **DEDIT, ENIM, EA DEUS FILIIS HOMINUM, UT DISTENDANTUR IN EA,** id est, ut eis se divexit ac torqueant. Nam pro distendantur, verbum נִזְבֵּחַ, quod ponitur in hebreo, proprio significat humiliare et affligere; ex quo distendere noster, ut videtur, posuit pro vexare et torqueare, quod sit tormenti genus in quo corpus distenditur. Sed qui verum sit haec hominibus dedisse Deum, ut distenderentur in eis? Is, enim, nemini praecepit, ut caducis studeat rebus, eum ut curae et angores sollicitent. Ad hoc respondeat fortasse aliquis, dici haec data esse hominibus a Deo, ut se torqueant in eis, ideo, quia id permittit certe Deus; sed verius dicetur, eo significari non quid Deus praecepit aut velit, sed quam naturam istius rebus indidet. Dedit, enim, dicit illis eam naturam, ut mutantur facile, ut celeriter flerent, ut brevem voluptatis usum nobis darent, ut pararentur aegre et amitterentur facile, ut vexarent amatores suos atque torquerent, quo sic vel eos a se arcerent, vel certe, male collocati, amoris sui acerbas de ipsis poenas repeterent; id, quod Chaldaeus expressit, sic dicens: **VIDI NEGOTIUM CASTIGATIONUM ET VINDICTAM, QUAM DEDIT DEUS FILIIS HOMINUM, QUI SUNT IMPROBI, UT AFFLIGANTUR IN EO.** UT HUMILIARENTUR, in-

quit, IN EA.—Nam, cum alia animantia paucis rebus indigent et paratu facillimis, ad vitam sine molestia et labore ducendam, unus homo vix multis potest idem assequi, ut deteriori conditione natum se esse cognoscens, se inferiorem ducat omnibus. Sequitur:

II.—*Cuncta fecit bona in tempore suo, et mundum tradidit disputationi eorum, ut non inventari homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem.*

Peroobscura oratio, et non solum iis, quae dicta sunt, sed etiam ipsa sibi, ut videtur, contraria; itaque, eam alii alteri interpretantur, quorum ego nunc sententias referre nolo, sed id tantum dico, mihi quod verosimilium videtur (1). Dixerat, eam esse rerum visibilium naturam, Deo id ipsum volente, ut eos, qui se amarent, torquerent. Praestaret, ergo, quis dicet, eas nunquam fuisse conditas; cuius, enim, consilii fuit tot malorum fontes, tot moerendi atque peccandi causas in vitam invehere? Isti, igitur, querelae nunc consentaneae respondet, dicens et affirmans eas res hominibus futuras utilles, eis si uterentur intra modum a ratione praescriptum, quem quia non servant, molestas eas et malorum effectrices maximorum esse, hominum vitio, scilicet, non autem ipsarum culpa rerum; itaque, inquit: *CUNCTA FECIT Deus BONA IN TEMPORE SUO*, aut, ut in hebreao, *νε*, id est, pulchra et decentia, hoc est, talia, ut si loco et tempore utaris, utilia sint et jucunda. Nec solum loco adhibita, utilia ut essent, fecit, sed etiam, inquit, ne quis recti earum usus inscientiam excusare posset, se scire non potuisse, dicens quantum studii illis et quatenus tribui deberet, huic etiam Deus malo paevidit: nam TRADIDIT MUNDUM DISPUTATIONI EORUM, aut, ut di-

(1) In codice Biblioth. National. ita ad margin.: « Verosimilis sane et maxime consentanea auctoris expositio. »

citur in hebreo, IN CORDE EORUM; id est, ejusmodi mundum condidit, ut earium rerum, quae in illo continentur, natura comprehendendi possit humano ingenio, ipsique homini magnam cupiditatem indidit cognoscendi quae cujusque rei natura esset, et quantum amoris atque studii quaeque res sibi tribui postularet. Sed, inquit, ipsi homines nulla in re modum tenere sciunt, et hoc est quod addidit, dicens: UT NON INVENTARI HOMO, QUOD OPERATUS EST DEUS A PRINCIPIO USQUE AD FINEM. Illud, enim, *ut*, non ejus qui causam reddit, sed ejus est qui excludit ab eo, quo de agebat, aliquid; et pro *sed*, aut *nisi quod* ponitur. Itaque, ait: NISI QUOD HOMO sua culpa, dum aciem mentis intendere negligit, NON INVENTARI OPUS, QUOD OPERATUS EST DEUS AB INITIO USQUE AD FINEM, id est, nihil eorum a minimo usque ad maximum exacte cognoscit, qui sit istarum diligendarum rerum limes ac terminus, sed peritirus rebus ut perpetuis utque ipse perpetuo duraturus studet. Sequitur:

12.—*Et cognovi quod non esset melius, nisi laetari et facere bene in vita sua.*—**13.**—*Omnis enim homo, qui comedit et bibit, et videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est.*

Varie et hoc explanatur. Quidam, ex persona asutorum Salomonem loquutum putant. Div. Hieronymus ex sua persona loqui ipsum dicit; sed eo sensu, non ut luxum et profusionem landet, sed ut frugalitatem et liberalem suarum rerum usum probet. Quo sensu Paulus scripsit (1. Tim., VI): *Habentes victum et vestitum, iis contenti sumus;* et rursus (1. Tim., IV): *Omnis Dei creatura bona est, quae cum gratiarum actione percipitur.* Sed neutra explanatione satis, ut mihi videtur, cum superiori oratione cohaeret. Quare ista, quidem, ex sua persona dicta a Salomone esse et ipse puto, ut putavit Hieronymus. Sed quo intelligatur, quo sint ab illo dicta sensu, adverti debet, ea esse

praeccise dicta; deest, enim, orationi aliquid necessario supplendum. Nam quod ait: ET COGNOMI QUOD NON ESSET MELIUS, pro eo est, ac si plene diceret: QUOD NON ESSET MELIUS in eis, scilicet, de quibus loquor, hominibus, idque viderunt Graeci interpres, quippe qui hoc loco posuerunt: Οτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν εἰ τοτε, et hebraica similiter: וְנִזְהָרֶת. Nam, quoniam dixerat homines, dum bonis rebus bene uti nesciunt, eas sibi vitio suo pernicioseas sibi et pestiferas reddere; et cum eorum cognoscere naturam possint, per sordidam malitiam in ignoracione bonarum malarumque rerum jacere ac versari, et pro aeternis amplecti peritura et caduca; consentanea nunc subjungit, qui tales sunt, nihil aliud praeter luxum in bonis ducere, beatiae vitae fructum in istorum bonorum copia et eorum immodico usu ponere, ejusque rei gratia et a Deo condita esse, et sibi ab eodem data atque concessa putare atque dicere. ET COGNOMI, inquit, QUOD NON ESSET MELIUS IN EIS, scilicet, de quibus loquor hominibus, id est, cognovi illorum hominum opinionem atque iudicio nihil haberi melius, quam laetari, id est, se totos jucunditati dare. Nam hic laetari in malam partem accipitur. ET BENEFACERE IN VITA SUA. —BENE, non pro honeste hic accipi debet, sed pro jucunde et voluptuarie, cui est argumento, quod sequitur: OMNIS ENIM HOMO QUI COMEDIT ET BIBIT, id est, et vidi illos affirmare atque dicere omnem hominem, hoc est, universum hominis munus esse omneque illius bonum, comedere et bibere, et video bonum de labore suo, quod hebraica sermonis proprietate significat, suo labore partis rebus uti unumquemque. HOC DONUM DEI EST; id est, et vidi illos dicere id naturale esse, et ob id a Deo, naturae rerum conditore, sibi concessum videri, uti certe censuerunt illi impi, quos Sapiens (*Sap.*, II) dicentes inducit: *Venite, utamur creatura et caetera, quoniam haec est pars nostra, et haec est sors nostra.* Sequitur:

14.—Didici quod omnia opera, quae fecit Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quidquam addere neque auferre, quae fecit Deus, ut timeatur.

D. Hieronymus sic: Deum, dum res a se creatas conservat, et aliis pertinibus alias sufficit, suam providentiam ostendere; ex quo sequi, ut ipsum timeant et venerantur, quicumque curam gerere Universi ipsum vident. Recete haec atque vere; sed quomodo ad superiora pertineant, aut qua ratione cum illis conjungi possint, non appareat. Ergo id ut cognoscamus, quaeri primo debet, quae sint ista Dei opera, quae in perpetuum perseverare dicuntur. Nam quae generantur, eadem corrumpuntur; nec solum singula, sed etiam universa tandem aliquando interitura creduntur. Quidam de illis accipiunt, quae Deus sine alterius causas adminiculio facit, qualis prima materia, coelum, mentes angelicae, hominum animae, quae res certe sempiternae sunt; ita Lyranus et alii. Quidam, non quae in natura Deus fecit, sed quae, ad bonorum et malorum praemia pertinentia, Deus in alia vita facere statuit, de illis haec dicere Salomonem putant; quibus non-nihil hebraea suffragantur, quae verbo futuri temporis dicunt: ET DIDICI, QUOD OMNIA OPERA, QUAE FACIET DEUS. Et, certe, Chaldaeus ad istorum sententiam alludit, nam veritatem: COGNOMI IN SPIRITU PROPHETIAE, QUOD OMNE, QUOD FACIET DEUS IN SAECULO FUTURO INTER BONUM ET MALUM, ID ERIT IN SAECULUM, ET IN TEMPORE IN QUO VENIET ULTIMO IN SAECULO, DOMINUS IPSE EST, QUI FECIT, UT TIMEANT HOMINES A CONSPPECTU EJUS. Quae mihi sententia vera esse videtur; itaque, hoc teneamus. Igitur, eum nunc errorum refellit, cuius modo meminerat, hoc est, erroris condemnat eos homines, qui omne suum bonum in voluptate constituant, atque ita condemnat, ut ei morbo aptam adhibeat et congruentem medicinam. ET DIDICI, inquit, QUOD OMNIA

OPERA, QUAE FACIET DEUS, PERSEVERENT IN PERPETUUM, quasi dicat: at ego scio, quod isti falso contra putant, malae nunc actae vitae eos in alia vita poenas daturas sempiternas. Et ut intelligatur, quam id apte ad hos redarguendos intulerit, advertere oportet, homines voluptati et corpori immersos, eosdem esse solere impios, sibique persuaderi nec animum hominis immortaliter esse, nec Deum humana curare: fere, enim, semper contingit, ut asoti iidem sint *∅*, semperque, quandocumque quis summum hominis bonum in corporis voluptate ponit, sequitur, ut idem existimet, corpore extincto, interire omnia. Cui rei argumento est, quod Epicurus, qui e Philosophis sumnum hominis bonum in corporis voluptate constituit, is et animos hominum extingui una cum corpore dixit, et providere negavit Deum humanis rebus. Quare et Paulus ad Corinthios (1, 15) ex istorum hominum persona scribit, sic dicens: *Comedamus et bibamus, cras enim moriemur, hoc est, omnino extinguemur.* Nam, nisi se omnino extingui in morte crederent, non eo se excitarent ad voluptatem sectandam remis, quod dicitur, atque velis. Et in libro Sapientiae (II) sic impii loquuntur: *Quia ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tamquam non fuerimus.* A quo errore profecti, et illa consentanea subjungunt: *Venite, ergo, et fruamur bonis quae sunt, vino pretiosis et unguentis nos repleamus, et non praetererat nos flos temporis.* Nam ex errore primo secundus est exortus error, et quia sibi persuaserunt animos esse mortales, ideo in voluptate corpore sumnum constituerunt bonum. Itaque, Sapiens ex sua persona subiecti: *Hae cogitaverunt, et erraverunt. Et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiae, neque judicaverunt honorem animarum sanctorum,* id est, decreverunt se totos tradere voluptati, quia persuaserunt sibi nec bonis praemia, nec malis constituta esse supplicia, quod est nec curare humana Deum, nec animas sanctas, ubi e corpore excesserunt, in honore

esse, sed omnia morte extingui atque finiri. Ex quo constat, istos errores inter se esse conjunctos, et ex eo quod quis sibi persuadet animos esse mortales, ad id induci, ut omne suum bonum in hac vita constitutus, ex eoque rursus fieri, ut hic error evelli non possit, nisi illi prius, a quibus ducitur, evellantur. Quare sicut auctor libri *Sapientiae*, loco supra citato (c. II), ad eorum errorem refellendum, qui in corporis voluptate summum constituant bonum, immortalitatem animorum constanter affirmavit, dicens: *Quoniam Deus creavit hominem inextirpabilem, et ad imaginem similitudinis suae;* et paulo post (cap. III): *Justorum animae in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum malitiae.* *Visi sunt oculis insipientium mori: illi, autem, sunt in pace.* Sic Salomon, hoc in loco ad confutandam eorum insaniam, quos in cibo, et potu, et laetitia suum bonum posuisse dicebat, apte et consentanea eos errorum fontes, unde ista falsa persuasio oriebatur, excidit, asserens et animorum immortalitatem et Dei erga homines providentiam, itaque dicens: *DIDICIT QUOD OMNIA OPERA, QUAE FACIT DEUS, MANEANT IN PERPETUUM,* quod ad ea opera pertinet, quea Deus sine alterius causae administrculo facit, in quibus humanus continetur animus; et addens: *NON POS-SUMUS QUIDQUAM ADDERE AUT AUFERRE EIS, QUAE FECIT DEUS, UT TIMEATUR,* quod pertinet ad declarandam Dei justitiam et, quam gerit, honorum curam. Nam cum dicit: *IN EIS QUAE FECIT DEUS, UT TIMEATUR,* docet Deum humana curare, et prave facta punire; iis, enim, puniendis sui timorem in nobis excitat. Cum, autem, dicit: *NON POS-SUMUS EIS QUIDQUAM ADDERE AUT DETRAHERE,* docet ejus judicia esse immutabilia, nec flecti posse quae semel ab illo decreta sunt, vel de sempiterna bonorum felicitate, vel de impiorum non finiendis suppliciis. Unde consente in hanc sententiam adjungit:

15.—**Quod factum est, ipsum permanet: quae futura sunt, jam fuerunt: et Deus instaurat, quod abiit.**

Id, autem, est: **QUOD FACTUM EST**, quae semel a Deo vel contra impios vel erga pios sententia lata est, **IPSUM PERMANET**, ea sempiterno manebit. Et causam reddit, dicens: **QUAE FUTURA SUNT, JAM FUERUNT**, quasi dicat: eam ob causam rata manebit ea, quam Deus in homines sententiam feret, quia quae tunc statuet, jam ex tota aeternitate statuere decrevit. Vel, certe, ideo id manebit ratum, quia **QUAE FUTURA SUNT, JAM FUERUNT**, id est, quia quod quisque in futurum aut praemii accipiet, aut poenarum dabit, id in hac vita, bene maleve agendo, fuerat pro meritis, uti ad Galatas Paulus (vi): *Quae seminaverit, inquit, homo, haec et metet.* Unde sequitur: **ET DEUS INSTAURAT QUOD ABIIT**, id est, quae praeterisse putabantur prave facta, et quae ex omni memoria deleta esse impii homines arbitrabantur, quippe qui, ut scriptum est, dicebant (*Sap. 11*): *Et nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, et nemo memoriam habebit operum nostrorum.* Itaque quae oblitio sepiolanda censobant asoti atque impii, ea Deus instaurabit, cum illos, a mortuis excitatos, ac turpis simis flagitiorum suorum maculis notatos, in oculis omnium constituet. Quod, item, et erga pios similiter faciet, et instaurabit quod abiit. Quos, enim, male oppresserunt et contempti habuerunt in hac vita, quosque perpetuae oblivioni traditos penitus abiisse crediderant, eos instaurabit, id est, ad immortalitatem atque gloriam, maximis praemiosis coronatos, reducit. Sic, enim, hoc explanat Paraphrastes Chaldaicus; quod et ita esse intelligitur ex hebreico verbo, quod hoc ponitur loco, in quo, ad verbum, sic: **ET QUAERET QUOD ABIIT.** Quarondi, autem, verbum Hebreici in bonam partem accipiunt, cum id significare

volunt, quod ex interitu ad vitam, et ab ignominia revo- catur ad gloriam; non, enim, quaerimus, nisi quae amissimus, quaeque et chara habemus, et integra atque in- columia esse volumus atque cupimus, ut appareat in illo Jobi dicentis (*III*): *Deus non requirat illum desuper.* Lo- quitur, enim, de eo, in quo ipse natus est die, cui, quod infelicitas atque aerumnosae vitae principium ipsi fuerit, male precatur, optatque eum ut Deus non requirat, id est, ut numerari ipsum inter caeteros nolit, sed debeat e rerum natura. Et apertius in illo (*Job, VII*): *Ecce nunc in pul- vere dormiam, et si mane me quæsieris, non subsistam,* id est, si me ad vitam revocare et ad requiem volueris melio- remque fortunam. Sequitur:

16.—**Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in loco justitiae iniquitatem.**

Posteaquam docuit, quanta in vita voluptuaria vanitas inesset, et posteaquam eorum, qui summum bonum in vo- luptate collocant, mores descripsit atque taxavit, ad eos arguendos, qui vim alii inferunt, orationem suam con- vertit; id est, posteaquam intemperantiam vituperavit, injustitiam vexat atque condemnat. Idque consentanea fa- cit. Nam intemperantiae individuus injustitiae comes est, ut in illis videre licet, quorum mores refert liber *Sapien- tiae* (*IX*): illi, enim, statim post illa, quibus eorum luxus et intemperantia intelligitur: *Venite, fruamur bonis, quae sunt, vino pretioso et unguento nos repleamus, coronemus nos rosis, et non praetereat nos flos temporis,* quasi viti- rum quadam cursu ad injustitiam delapsi, ea subjungunt, quibus suam injuriae facienda cupiditatem declarant; itaque, dicunt: *Et opprimamus pauperem justum, et non parcomus viduae.* Dum, autem, Salomon hos reprehendi- dit, id, scilicet, agit, quod erat ipsi propositum; docet,

enim, omnia hujus vitae studia vanitatis esse plenissima, omnia indigna, quibus homines aliquid temporis imperiantur. Nam si quod ad salutem instituitur reipublicae, quo aequitas continetur et sanctitas, si leges, si jurisdictio, si magistratus, si publicum consilium, id iniquitatis efficitur et injustitiae officina, quid relinquitur in hac vita, quod homini recte judicanti probari jure possit, aut studio dignum censeri? VIDI SUB SOLE; hebraice: Et ADHUC VIDI SUB SOLE, id est, praeter ea, quae dixi, vidi etiam aliud malum, non minus grave quam superius. VIDI, inquit, IN LOCO JUDICII INIQUITATEM, id est, non solum privati in privatos insurgunt, et facinorosi innoxios opprimunt; sed et Magistratus ipsi et justitiae custodes ac vindices, dum jus dicunt, jura violent, et innocentiae insidias faciunt, et arma quae illis justitia dedit, contra ipsum convertunt, eamque opprimunt, quod est injustitiae genus maximum. Et VIDI, inquit, IN LOCO JUDICII IMPETATTEM, id est, in tribunali, ubi jus dicitur; que significantur judices, non solum qui ipsi improbi sunt, sed qui in eo ipso quod judicant, id est, in judicio exercendo sunt iniqui et injusti. Quod injustitiae genus David in psalmo (xciii) aptissime sellam iniquitatis vocat, quo dicit: *Numquid adhaeret tibi sella iniquitatis, qui fingis laborem in preecepto?* Nam dicitur iniquitatis sella, quia in hominibus privatis, cum quid prava aut injuste faciunt, ipsa iniquitas quasi latet, et privatam atque ignobilem vitam ducit: at in judice aut magistratu iniquo, cum inest, dominatur certe, et pro tribunal sedens ac legitima munita potestate, durum et multis innocentibus exitio futurum imperium exercet. Quare merito Esaias in istos invehitur, dicens: (x): *Vae qui condunt leges iniquas: et scribentes injustitiam scripserunt: ut opprimerent in judicio pauperes, et vim facerent cause humilium populi mei: ut essent viduae praeda eorum, et pupilos diriperent.* Sed quid est, quod ait: IN LOCO JUDICII IMPETATTEM, ET IN LOCO JUSTITIAE INIQUITATEM? Num

variandae orationis gratia sic loquutus est? An haec aliquo modo differunt? Judicii vocabulum in sacris Litteris varie accipi solet: interdum, pro jurisdictione, ut in illo (*Exod.*, xxii): *Non misereberis in judicio pauperis*, id est, dum jus dicis atque exerves. Interdum, pro iis legibus, quarum praescripto jus dicitur, quasque in jure diendo judex sequitur, ut in illo (*Levit.*, xviii): *Faciet iudicia mea, leges meas atque iudicia*, id est, leges a me constitutas, ad jurisdictionem pertinentes. Interdum, pro eo, quod jurisdictione efficitur, id est, pro sententia lata adversus aliquem; ex quo pro condemnatione, sive privata sive publica, ut in illo (*1 Cor.*, iv): *Nolite ante tempus iudicare*, id est, condemnare; et in illo (*Joan.*, iii): *Qui non credit, jam iudicatus est.* Unde, rursus, pro vindicta et ultione accipi solet, non quidem pro ea, qua quis suas ulciscitur injurias, sed qua oppresso jus suum redditur, eo, qui opprimebat illum, debita poena affecto, ut appareat in psalmo (cxxix) quo dicitur: *Facit Dominus iudicium inopis*; et alibi (cxlv): *Faciet iudicium injuriam patientibus*, id est, ulciscitur eos de inimicis ipsorum. Quo etiam modo illud Joannis (xi) intelligatur: *Nunc iudicium est mundi*, ut rectissime Theophrastus exponit, id est, nunc mundo, hoc est, hominibus de Satana, qui ipsos oppresrat, ultio reddetur. Quoniam, enim, Satanas hominem per fraudem et injuriam in peccatum induxerat, et ob id sibi ut serviret fecerat, ideo quando Christus morte sua dominationem illius sustulit, hominem asserens in libertatem, mundo iudicium fecit, id est, ipsum ultus est de hoste suo. Quare subiectur: *Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras*, id est, ejicietur a cultu, a dominatu, digna pro suis peccatis poena plectetur. Cum, igitur, tot modis judicii vocabulum sumi possit, ideo fere accidit, ut quod justitiae voce significatur, aliquo modo ad judicium pertineat. Sed ut hoc plerumque contingat, tamen est, quando inter utrumque interest, aut certe interest semper, si modo ad subtile rationis

judicium exigantur, ut Augustino videtur (1), qui enarrans psalmi (xciii) illud (2): *Donec justitia convertatur in judicium*, ita scriptum rcliquit: «Judicium pertinet ad recitudinem jurisdictionis, justitia ad recitudinem actionis; ita ut judicium facere dicatur, qui recte judicat; justitia, qui operatur bene.» Quod et videri potest sequutus Salomon in hoc loco: nam priori hujus versus parte, pro latino judicio posuit hebraicum מִשְׁפָּט misphat, quod verbum est judiciale ac legitimum; in posteriori, autem, פַּתְּחֵת zedek, quae vox omne rectum officium complectitur. Quare, quod dicit: *ET VIDI IN LOCO JUDICII INIQUITATEM*, ad eos refert, qui aut jurisdictionem et imperium in alios sibi arrogant contra jus, quales tyranni esse censemur; aut qui, legitima potestate abusi, iniqüas leges ferunt, et injusta exercent judicia. Quod, autem, addit: *ET IN LOCO JUSTITIAE INIQUITATEM*, in eos spectat, qui quibus rebus excitari ad officium et ad honestatem deberent, cas ipsi res in pravos usus convertunt; ut qui religionem professi, irreligiose vivunt, et ad pie vivendum instituta subsidia, ut sibi adminicularent ad vitia sectanda perficiunt. Itaque, locus justitiae hic appellatur quaevis vitae ratio, quodvis institutum, quicunque eventus, fovere atque alere virtutem, qui potest. In quibus et res adversae numerantur; sunt, enim, et dicuntur locus justitiae, scilicet, exercendae atque augendae, quia ad id maxime conferunt et invitant. Quare qui eis rebus male utitur, is in loco justitiae iniquitatem fecisse jure dici potest, quomodo loquuntur creditur Esaias, quia dicit (xxvi): *In terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini.* Terram, enim, sanctorum, id est,

(1) Ita in codice D, quae PP. Matritenses isto modo interpretantur: «Id est: Quandoque inter utramque est differentia, aut, ut, verius dicam, semper inter utrumque est differentia, si modo...»

(2) In codice D: Ps. cv. Quo fortasse significavit auctor verba: *Donec justitia etc.*, quae pertinent ad psalmum xciii, a D. Augustino ita commentarii in enarratione psalmi cv.

recte factorum germinatricem et bonis fecundam operibus, id nominavit, quod justitiae locum Salomon nominat: carceres, vincula, amissiones honorum, vitae casus graves et acerbos, et denique, quidquid duri atque molesti a Deo nobis immittitur; quod ex iis sanctitas germinare atque pullulare soleat, ipsi nisi vellemus deesse nobis. Quia in terra atque loco qui inique se gerit, et instrumenta malorum facit ea, quibus uti deberet ad parandas et illistrandas virtutes, is dicitur non visurus gloriam Domini; quia cui remedia valetudinis morbum augent, de ejus salute desperant omnes. Sequitur:

17. — Et dixi in corde meo: Justum et impium judicabit Dominus, et tempus omnis rei tunc erit.

Proposuit, quantum mali inesset in injustitia; nunc exequitur ea, quae ab eo malo deterrere homines possent, et potissimum afferit duas res, ad id pertinentes, quarum unam hoc versiculo exponit. Nam quamvis, inquit, in hae vita dominetur injustitia, et innocentes, pro nocentibus habiti, ad supplicium rapiantur, et in juris loco juris perversio ac legum ruina et interitus sedeat atque regnet; tamen, ea non sic perpetuo permanebunt: futurum, enim, est tempus, quando ipsem Deus jus dicet hominibus, quando justum et impium judicabit, id est, jus suum unicuique reddet. **DIXI IN CORDE MEO: JUSTUM ET IMPIUM JUDICABIT DOMINUS;** id est, quando homines, quibus jurisdictione tradita et commissa est, eam male exercent, et justitiae armis contra justitiam utuntur, injustitiamque, cuius hostes acerbi esse, quamque e coetu hominum expellere omni ratione deberent, non tuentur solum ipsi, sed in tribunali constituant, et praesidere rebus humanis faciunt; Deus ipse, cui jus atque aequum cordi est, juris dicendi munus et officium exercebit, praemariaque et supplicia pro eorum meritis reddet hominibus. Qua in re, Salomon pri-

mum docet fore, ut aliquando Deus ad suum tribunal sis stat homines universos, id est, docet futurum magni judicij diem, idque vaticinat est ut propheta. Deinde, demonstrat, qua de causa id futurum sit. Nam, certe, causa ejus est id, quod praecesserat: *ET VIDI IN LOCO JUSTITIAE INIQUITATEM.* Quia, enim, qui jus dicturi erant, contra jura sententiam ferunt, ideo oportuit, ut judicandi munus Deus obiret; si, enim, juris atque legum custodes recte jus dicarent, sique qui se specie atque instituto vitae religiosos profitentur et justos, re ipsa tales essent, id est, si in loco judicij sederet aequitas, et in loco justitiae virtus resideret, non alio judicio, ut videtur, opus esset. Itaque, quia cuncta hypocrisi sunt obscurata, et ab eo, quod sunt, alia esse videntur, ut veri atque justi ratio enitescat, necesse omnino est, ut ipse per se Deus verum judicium exerceat aliquando. Quare quod judices prave judicant, quod scelerati homines sub pietatis specie sua scelera occultant, id Salomon causam esse statuit judicij futuri; quod et alibi saepe fit in his Litteris, ut in psalmo (ix) appareat, qua dicitur: *Exurge, Domine, non confortetur homo: judicentur gentes in conspectu tuo;* id est, quia homo, hoc est, cupiditates hominum pravae confortantur, id est, dominantur et regnant, et juris dicundi potestatem violenter usurpant; exurge tu, et judica. Et in alio psalmo (LXXXI) etiam dicitur: *Deus stetit in synagoga deorum: in medio deos iudicat.* Et quare id faciat, eam ipsam, quam reddimus, causam subjicit. *Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? iudicate egeno et pupillo.* Et Esaias vates, qua dixit (LIX): *Et vidi Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est iudicium, statim intulit: Et salverit sibi brachium suum. Indutus est justitia ut lorica, et galea salutis in capite ejus: indutus est vestimentis ultionis et pallio zeli.* Quia, enim, homines prave judicare videbat, ideo ipse vestimentis ultionis est indutus. Et similiter David, cum in quadam psalmo (xciii) Deum precaretur ut exsurgeret,

ac, pro tribunali sedens, in sortes animadverteret, eamdem causam e vestigio addidit dicens: *Populum tuum, Domine, humiliaverunt: haereditatem tuam cezaverunt. Viuam et adeo nam interficerunt: et pupilos occiderunt.* Idem, igitur, sequitus Salomon, quia dixit in hac vita iura confundi, ipsosque judices pro jure libidinem et cupiditatem sequi, nullumque recti atque pravi delectum facere, ideo judicij a Deo faciendo mentionem statim intulit, quo in judicio nostri corrupti ac depravati judicij omnis medicina est constituta. Quippe tunc, omnes res quales sunt, tales cunctis esse apparebunt, nullus hypocrisi locus erit, nihil fuso et simulationi tribuerit; quare merito addidit: *ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT.* Nam ut id judicij tempus, *tempus Dei* in sacris dicitur Litteris, ut liquet ex illo (Psalm. LXXIV) *Cum accepero tempus, ego justitias iudicabo, ex illoque (i. Thes., v); Dies Domini sicut fur,* idque ob eam causam, quia Deus ipso in tempore se esse, uti est, justum et providentem palam cunctis ostendet; sic, idem tempus omnium rerum esse a Salomone appellatur, quia illo tempore, quales re vera sint, omnes certe apparebunt. Et sicut frugum tempus id dicitur, in quo fruges ad maturitatem pervenient; sic, tunc universa suam maturitatem habebunt; et ideo, illud omnium rerum dicitur esse tempus. Sequitur:

18.—Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis. — 19.—Idcirco unus interitus est hominis et jumentorum, et aqua utriusque conditio: sicut moritur homo, similiter illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius: cuncta subiectant vanitati. — 20.—Et omnia pergunt ad unum locum: de terra facta sunt, et in terram pariter revertuntur.

Quia apud homines injustitia et simulatio atque hypocrisia dominatur, dixerat futurum, ut Deus cuncta suo tempore iudicaret; vidit, autem, hoc patre quæstiōni.

Nam dixerit certe aliquis, cur in futurum distulit ista iudicia Deus, tanto cum et sui nominis detrimento, et hominum calamitosorum et per injuriam oppressorum incommodo? An non aequius fuisset et Deo dignius, suum jus statim uniuicue reddere, nec ut miscerentur omnia et confunderentur, et pro falsis vera, pro injustis justa haberentur permittere? Huic, igitur, nunc quaestio respondet, ac dicit, se intelligere id permisum a Deo esse, filios ut hominem probaret, id est, ut purgaret illos, et in hac acie malorum positos exerceret, et quanta illorum fides atque virtus esset videret: res, enim, adversae, constanter toleratae, et perficiunt et illustrant virtutem. Itaque, id permisum a Deo esse, et divini judicii diem in longum tempus dilatum, ut interim illatione et tolerantia malorum, quae cujusque et quanta virtus esset perspiceret; ac, similiter, quo eosdem humiles ac de se modeste sentientes redderet, constitutum esse ab eodem, bestiis ut similes essent, quarum pleraque raptu vivunt, et quae potentiores sunt, imbecilliores opprimunt, ducentque initia vitae sua ab eisdem fere principiis, ac similiter intereunt ac decidunt: nascuntur, aluntur, adolescentur, senescunt, vitam morte finiunt. DIXI IN CORDE MEO: id est, vidi atque intellexi ob eam causam rerum omnium in diem magni iudicij tempus reservari, interim homines nullum aequi iniquive delectum habere; UT PROBARET ILLOS DEUS, id est, detergeret atque mundaret. Nam hebraicum וְבָרֵךְ, pro quo noster: probaret, emundare significat; probat, autem, illos Deus tolerantia in rebus adversis. ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIAS: et pro sicut, ostenderet pro ostendit, aut apparere fecit, ut demonstrant hebraea, ut sensus sit: Subiecti homines calamitis et injuriis, et iniqua in ipsis iudicia exerceri permisit, eos ut hac toleratione et perpassione malorum a vitiis mundaret; sicuti cosdem, ut modestos redderet, bestias in multis similes esse voluit, maximeque in iis, quae ad eorum ortum et interitum attinent. Itaque, addit: Id-

CIRCO UNUS INTERITUS EST HOMINUM ET JUMENTORUM, ET AEQUA UTRIUSQUE CONDITIO, in eo, scilicet, quod oriuntur atque occidunt fere eodem modo. Pro quo, in hebreo dicuntur: ET SPIRITUS UNUS IPSIS, id est, similiter respirant, eundem et communem aërem ducunt. ET NON HABET HOMO JUMENTO AMPLIUS, nimirum, quantum ad hujus vitae durationem spectat, quae utrosque tandem deserit; sunt, enim, mortales omnes et vitae brevis. Quare, quo id magis explanet, adjicit: CUNCTA SUBJACENT VANITATI, id est, corruptioni atque morti; cui est consentaneum, quod sequitur: ET OMNIA PERGUNT AD UNUM LOCUM, id est, ad sepulchrum et ad humanum, unde primo extiterunt; itaque, ait: DE TERRA FACTA SUNT, ET IN TERRAM PANITER REVERTUNTUR. Et quoniam in eo, quod mortem sequitur, distare homines a jumentis multum possent, ut certe distant permultum (manent, enim, hominum animi; jumentorum, una cum corpore intereunt), id etiam, quo submissus de se homo sentiret, in abdito Deus posuit, adeo ut perpauci id verum esse pavidèrint, quod ut Salomon declararet, adjicit:

21.—Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum
et si spiritus jumentorum descendat deorsum?

Id est: cui est notum et manifestum, quotusquisque id suo marte cognovit, utrum hominum animi una cum corpore intereant, necne? Nam, ut verum sit remanere ac vigere post mortem, minimeque cum corpore extingui, tamen id verum esse multae familiae philosophorum, qui in vero inveniendo aetatem consumperunt, pernegant; qui ajunt, vix demonstrant; itaque, de eo sola doctrina fidei nos certos reddit. ASCENDAT SURSUM; id est, coelestia et aetherea loca petat, quando e corpore excessit, hoc est, vigeat ac permaneat pro aetherei leci, ad quem ascendit, natura. DESCENDAT DEORSUM; id est, sepulcro conditus

jaceat. Nam hebraice sic: ET SI SPIRITUS JUMENTORUM DESCENDAT IN TERRAM. Porro, in terra ac in sepulchro condi, a consequentibus corrumphi et extingui significat; nam quae mortua et extincta sunt, sepultura afficiuntur. Itaque, ait utrumque paucis notum esse, et liquido cognosci vix posse: et utrum animus hominis perennis sit, et utrum animae jumentorum cum corpore intereant. Quod si cui hoc posterius perspicuum esse videatur, ac neminem esse dicat, qui nesciat animas jumentorum interire cum corpore, is primo audiat de hoc inter omnes Philosophos non constare; Pythagorici, enim, qui πλάγιες τανδρούς et demigrationem ex alia corpora animalium posuerunt, universas animas immortales esse affirmarunt. Deinde, certe, intelligat; in hac posteriori versus parte similitudinis subesse notam, siveque interpretari debere: quis novit, an spiritus hominis ascendat sursum, an descendat deorsum, sicut spiritus jumentorum? id est, utrum extinguatur, ut illorum extingui liquet et constat. In quo, uti dictum est, Salomon non negat animum hominis perpetuo permanere, aut de eo dubitat illo modo, sed docet, quam id sit ad cognoscendum et pervestigandum difficile. Nam, ut Hieronymus tradit, quandocumque in sacris Libris de aliquo isto modo negatur, aut quaeritur, non id οὐδὲποτε esse dicitur, sed significatur esse perardum et difficile, ut ex illo (Ps. XIV): Domine, quis habitat in tabernaculo tuo? illoque (Ps. CVI): Quis sapiens, et custodit haec? illo, item (Esa., LIII): Domine, quis credit auditum nostro? manifestissime liquet.

Atque haec plerique: quae et si recta et vera sunt, tamen, si fallor, omnia ista, ab illo: DIXI IN CORDE MEO DE FILIIS HOMINUM, alio modo vera explanentur, maxime si verteramus ea, quonodo ex hebreo commode verti possunt, et Graci illa verterunt interpres; apud quos, ita legimus: Εἰτα ἐν τὸν καρδίαν μου, περὶ λαλήσεων τῶν ἀνθρώπων, ἡτα διακρίνεται αὐτοῖς ὁ Θεός καὶ τοις διεῖχεν ἡτα αὐτοὺς κατέγνω εἰσι, id est: DIXI EGO IN CORDE MEO DE SERMONE FILIORUM HOMINIS, QUOD DISCER-

NET DEUS IPSOS AD DEMONSTRANDUM, QUOD IPSI BESTIAE SINT. Nam dixerat superius futurum, ut aliquando Deus ad suum tribunal omnes vocaret, et de omnium factis sententiam ferret; et id tempus, quando ista fient, rerum omnium proprium tempus esse ac dici affirmaverat, quod in eo suis cuique esset reddendus locus, et talis unaquaque res, qualis est, esset habenda. Infert, ergo, ea etiam die agendum atque statuendum esse et de illo hominum sermone, eujus supra meminerat, nempe de sermone asotorum et interperantium, statuentium animum cum corpore interire, ac propterea dicentium: Venite, fruamur bonis, quae sunt, et caetera quae supra retulimus. Itaque, agendum tunc de eo, ac videndum, utrum illi sermones veri, utrum recta haec illorum sententia. Videndum, inquam, utrum homo nihil distet a jumento, utrum idem sit interitus utriusque, utrum morte omnia extinguantur, et, uti bestis accidit, sic humanus animus, discedens a corpore, ad sepulchrum descendat. Nam, certe, illi dies ipsa re omnes hujus generis sermones atque sententias erroris ac falsitatis redarguerunt. Tunc asoti atque impii turbabuntur, S. S. E. (Sapient., V) timore horribili, dicentes intra se, et prae angustia spiritus gementes: Ergo erravimus a via veritatis, et lumen intelligentiae non illuxit nobis. Scio, praeter haec, alias alias explanationes afferre. Chaldaeus, certe, explicator totum hunc locum longe alter interpretatur; nec, mihi ut videtur, incommode; sic, enim, scribit: Dixi, ergo, in corde meo super causam filiorum hominum, quod venient super eos percussionses et morbi mali ad tentandum eos et ad probandum eos. Haec fecit Dominus, ut videat si revertentur ad poenitentiam, dimittetur illis, et sanabuntur; sed improbi, qui ut jumentum non convertuntur, propterea illi arguuntur, nocendo eis. Quoniam eventus hominis et eventus jumenti eventus unus omnibus illis; et ecce quemadmodum moritur jumentum, sic moritur is, qui non convertitur ad poenitentiam ante mortem suam, et spiraculum spiritus utriusque simul judica-

bitur in omni negotio, et residuum viri praejumento non est quidquam inter utrumque, nisi domus sepulchri, quia omnia vanitas: vania eunt ad locum unum, omnes habitatores saeculi creati sunt ex pulvere, et quando mortui fuerint, omnes illi futuri sunt, ut convertantur in pulvorem. Sed explanari sic potest: *DIXI IN CORDE MEO DE NEGOTIO FILIORUM HOMINUM,* id est, de hoc negotio, deque ea re, quae in vita, uti dixi, saepe accedit, ut in loco justitiae iniquitas sedeat, et in judicis ac sub sellis judicum injustitia dominetur. Nam reddit causam, quare id tam saepe contingat, itaque ait: *DIXI IN CORDE MEO de hac re, hoc est, intellexi, mecumque ipse cogitavi, mihiique persuasi, id nobis accidere, non quod ita a Deo facti institutive simus, sed quia ipsi nosmet depravamus.* Nam video, inquit, Deum separasse illos ac selegisse, hoc est, fecisse homines sui iuris ac praestantiores animantium caeteris. Sic, enim, interpretor hebreorum *בְּנֵי* ad separandum eos, nam id verbum utrumque, et probare et separare, significat. Ergo Deus distare homines fecit a caeteris, et in altissimo collocavit dignitatis gradu, idque visum a se esse Salomon dicit. Sed, sicut addit, etiam vidit, eos suis factis monstrasse se *SIMILES BESTIAS*, hoc est, sui generis praerogativa per socordiam amissa, et rationis imperio per libidinem et luxum ad corpus translati, brutorum animantium mores atque vitam ascivissi sibi. ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIAS: id est, et ostendit homo se esse bestias similem, hoc est, effecit suis prave factis, ut brutis animantium similis et habereatur et esset. Nam hebraice, ad verbum, sic: *DEUS AD SEPARANDUM EOS, AD OSTENDENDUM QUOD IPSI ANIMAL IPSIMET;* quod hispane aptissime vertas: *Dios á diferenciarlos, ellos á mostrarse ser bestias;* cui est simile, quod alibi scribitur (*Ecl. vii*): *DEUS CREATIV HOMINEM RECTUM, ET IPSE SE IMPLICUIT INFINITIS QUAESTIONIBUS.* Itaque ipse sua culpa effecit, ut bestias esse similis videretur, sicut tradit atque judicat Salomon, et ut ea ipsi accidentent, quae deinceps

subjungit, nimirum ut interirent, sicuti bestiae intrecent, ut ad eundem locum atque illae tenderent, et in terram abiarent. Nam hominem vita numquam desertura erat, ni justitiam prius deseruisset ipse. Itaque, ipse homo ab eo dignitatis gradu, in quo a Deo constitutus est, ad statum se dejecit brutorum sorti parem atque similem, sicut et alibi scribitur (*Ps. XLVIII*): *Homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Sequitur:

22.—*Et reprehendi nihil esse melius, quam laetari hominem in opere suo, et hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?*

Quibus in verbis Salomon, vel ipse affirmat et profert quid sentiat, vel aliorum, id est, asotorum et impiorum, de quibus loquutus est, sententias atque judicia recenset. Si affirmat, est perinde ac si dicat: Et cum humanae vitae miseram conditionem et brutorum sorti parem viderem, statul nihil esse melius, quam bene agere, et vitae bonis modice frui, et sollicitudine atque moerore vacare; id est, neque avaritiae studere, neque ferre moleste quae eveniant, sed contentum praesentibus, aquitatem conservare animi in omni fortuna. A quo illud Lyrici non abhorret:

*Prudens futuri temporis excitum
Caliginosa nocte premvit Deus;
Idetque, si mortalis ultra
Fas trepidat: quod adest, memento
Componere aequus; cactera fluminis
Ritus feruntur, nunc medio alevos
Cum pace delabentis Etruscum
In mare, nunc lapides ados,
Stirpesque raptas, et pecus et domos
Volventis una, non sine montium
Clamore vicinaque silvae,
Cum fera diluvios quietos*

*Irritat amneis. Ille potens sui
Laetusque deget, cui licet in diem
Dixisse: vixi, cras vel altra
Nube potum pater occupato,
Vel sole puro.*

Sin, autem, asotorum refert sententiam, hoc, scilicet, dicit: cum Deus homines, salutis ipsorum causa, similes brutis fecerit nonnullis in rebus, ac mori ipsos atque interire, ut reliqua animantia, voluerit, ipsi eo, ut video, abusi, quod ad medicinam institutum erat, id in suam perniciem convertunt. Nam quia se mortales esse sentiunt, in hujus vitae fructu carpendo nullum modum tenere volunt, summumque bonum in laetitia atque voluptate constituant. Qua in re, quantum errant, in illo apparebit die, qui omnium rerum dicitur esse dies, quique universas res, quales sunt, tales in luce constituet. Atque haec hactenus.

CAPUT IV

I.—*Verti me ad alia, et vidi calumnias, quae sub sole geruntur, et lacrymas innocentium, et neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiae, cunctorum auxilio destitutos.*

Supra dixerat de injustitia aperte grassanti, et in dicti sella sedente; nunc, agit de ea, quae occulte serpit, injuria, id est, de fraude atque calumnia. Nam hebraicum: כְּפָרַנְתִּי, pro quo noster calumnias posuit, eos significat, qui alias injuriam inferunt, eosque suis robis spoliant, non aperia vi, sed arte circumveniendo ipsos. Nam quod fit per apertam vim, id גָּזָל appellant Hebraei. Utriusque, autem, verbi propria significatio et significacionis discrimen constat ex illo, quod in *Levitico* scribitur (xix): *Non facies calumniam proximo tuo, neque vi opprimes eum.* Nam quod latius calumniam facere dixit, pro eo in hebreo גָּזָל hassak ponitur: quod, autem, vi opprimere verit, id גָּזָל gazal est in hebreo. Igitur, eas nunc injuries commemorat, quae per fraudem et sycophantiam fiunt: eo, autem, eas commemorat, quod et ad cognoscendum quanta sit honorum hujus vitae inanitas, et ad deterrendum homines ab amore et cupiditate eorum, multum ista commemoratione conducat. ET CONVERTI ME, inquit, AD ALIA, ET VIDI CALUMNIAS QUAE SUB SOLE GERUNTUR, id est, praeter hanc mala quae exposui, quibus humanae vitae miseria clare perspicitur, etiam aliud genus mali vidi nihilio iis inferioris, CALUMNIAS, scilicet, quae SUB SOLE GERUNTUR, id est, fraudes et circumventiones, quibus contra innocentes atque tenues improbi dolose agunt; quod gra-